

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Надія Гуменюк

ВЕРЕСОВІ МЕДИ

.

ТАНЕЦЬ

БІЛОЇ ТОПОЛІ

Харків
«ФОЛІО»
2024

ДЕННИЦЯ

Замість прологу

Від озера гостро війнуло свіжістю. Тонкий протяг розітнув вогку задуху навпіл, і застояле повітря вмить зворохобилося, заклубочилося, закрутилося в тугі прозорі спіралі. Залопотіло листя на придорожніх кущах, закапотіли важкі краплі, що, наче ягідні грона, пригинали їхнє віття до землі, зашаруділа трава, полегшено зітхнув ліс. Над лісом стрімко зарухалися хмари, ніби зірвалися з прив'язі й хутко посунули на захід, як отара, підхльоснута батогом невидимого небесного пастуха. Після трьох діб паркої червневої мокви на небі нарешті чисто сяйнула Денниця. Пругка молочна цівка світла потекла з неї в чорний казан ночі, поступово витискаючи з нього темінь і вчиняючи перший білий заміс, із якого за годину-другу мав зійти погідний літній день.

Денниця завмерла, а тоді здивовано замерехтіла. Що це? Такого вона за всю свою вічність іще не бачила. На самому денці темряви, в одній із двох колій розбитої, розквашеної грузької дороги, якраз там, де просякнутий дощами путівець круто повертає до лісу, щось біліло й відчайдушно борсалось. З того білого борсання, притиснутого до землі вологою ваготою туману, вирвалося жалібне квиління. Воно слабкими колами розійшлося над розколисаними вітром кущами й деревами, упало на розбухлу дорогу, на якусь мить стихло, а тоді знову піднялося

й знов опало, як пелюстки надламаної квітки. Тонка вібрація звуків раз-по-раз сколихувала густу сутінь і передавала крізь неї сигнали тривоги — вище, вище, вище, аж туди, де вже бліднув круглий овид місяця й ледь-ледь рум'янився обрій.

Хтось інстинктивно чіплявся за молочно-білий промінь Денниці, як потопельник — за соломинку. Намарне було сподіватися на те, щоб на цій сонній землі чи й на вічно безсонних небесах це тонке, але затяте волання почули. Але хтось з останніх сил благав про допомогу. Хто? Птах, нагло заскочений хижим, але вже ситим звіром, що погрався підраненою жертвою й заради забавки шпурнув її у вибоїну? Пташеня, що необачно вибралося з рідного гнізда, щоб стати на ще не зміцніле крило, та й опинилося в болотяній пастці? Підбите звірення, полишене зграєю на неминучу смерть?..

Досвітня імла нарешті розчинилася в молочному світлі. У в'язкому сизувато-жовтому суглинку дороги, якраз між двома глибокими калабанями, затріпотіла мережаними краєчками розметана полотнина. На ній чи то від передсвітанкової прохолоди, чи від страху перед ще незаним світом, чи й від того й іншого разом конвульсивно здригалось синювато-червоне тільце: зморщене, як печене яблуко, личко, стиснуті в кулачки крихітні ручки, зовсім свіжа, ще набухла кров'ю пуповина... Голе немовля інстинктивно хапалося за повітря, що, як вогнем, обпікало його надчутливу шкіру, ще не відвиклу від теплих, лагідних вод материнського лона. Маленька людина й гадки не мала, що таке життя, але вже хотіла жити. Затято! Понад усе!

Звідки вона тут узялася? Хто міг кинути щойно народжене людське дитя з тільки-но перерізаною чи перекушеною пуповиною в цю розбиту колесами твань? Чи пов'язана якимось чином дивна поява немовляти в такому непідходящому місці

на землі зі з'явою найзагадковішої зірки на розпогодженому небі?

Колись Денниці поклонялися чи не на всій планеті. Майя та ацтеки за її рухом складали свої пророчі календарі. Давні інки називали її Часко, римляни — Люцифером, фінікійці — Вельзевулом, євреї — Азізом... Американські індіанці та полінезійці навіть приносили їй у жертву своїх найкращих одноплемінників. О, ті величезні вогнища серед непрохідних індіанських лісів! Ті дикі ритуали, що тривали до ранку й закінчувалися так фатально для нещасних обраних!

І дотепер людство не дійшло згоди щодо Денниці. Хтось називає її грішним янголом, якого Всевишній вигнав із раю, хтось — провісницею світла й символом святості. Може, й ось тепер чиясь пам'ять дивним чином заблукала в часах минулих і хтось за прапрадавнім звичаєм приніс небесній гості в жертву це невинне людське дитя?

Дивні створіння — люди. Ну навіщо їй, високій і недосяжній, їхні земні життя? Навіщо їй, вічній, їхні наглі смерті? Та й ніколи тут, на протилежному від Америки боці Землі, у цих лісових краях, де споконвіків поклонялися сонцю, не приносили в жертву людей. Навіть на прадавніх язичницьких капищах проливалася кров лише тварин: дикої звірини, собак, ягнят, козенят, покладених валетом, головами на схід та захід. Але щоб людей... Надто вже цінували тутешні племена людське життя, особливо дитяче. А до неї, Денниці, яку сонцепоклонники прозвали Зорею, Зоряницею, у них особливе ставлення. Адже вона та, що сповіщає про прихід сонця.

Чи здійсниться це провидіння для кинутого в глибоку вибоїну немовляти? Чи суджено йому хоч раз у житті, хоча б уперше й востаннє, побачити прихід гарячого небесного світила?

Раптом дитина ніби захлинулася власним криком і замовкла. Може, відчула всім своїм наполюханим тільцем, як десь неподалік стугонить розхлябана дорога й до суглинкового горбочка наближається щось страшне. Таке страшне, що надії вижити вже немає. Воно все ближче, ближче, ближче...

Від села, у якому ще й жодна досвітня свічечка не сяйнула, наближалася фурманка, запряжена молодим гнідком і навантажена аж по далі нікуди всіляким домашнім скарбом. Торбинки із зерном та борошном, лантух із бульбою — звісно ж, торішньою, похапцем вибраною з льоху — чорні чавунні баняки, горщики та гладушки з димчатої місцевої глини, дерев'яний куфер*, розписаний червоними й білими ружами, дві клітки, збиті з грубих дерев'яних прутів: одна — з чималим підсвинком, а друга — з десятком-другим курей... Усе це горою здіймалося над полудрабками, непевно похитувалося під час їзди, загрозливо підстрибувало на вибоїнах, готове будь-якої миті впасти, розвалитися, розсипатися.

Жінка, сидячи поруч із чоловіком на передку, але спиною до гнідка, а обличчям до поклажі, за кожної такої загрози схоплювалася на ноги, широко розкидала на два боки руки, притримувала то куфер, то торби, то мотузку, якою до лівого полудрабка фурманки була прив'язана руда корова з білою латкою на лобі. Кожне таке тривожне зіскакування жінки супроводжувалося несамовитим гавканням: рябий кудлатий пес, що біг за фурманкою, ніби наказував речам не падати, триматися купи й слухатися господині.

Чоловік знервовано цьвохкав над змиленим гнідком, час від часу оперізував його батогом. Хоча того й поганяти не треба було — він і сам поспішав, наскільки це йому дозволяли важка

* Куфер (діал.) — скриня. (Тут і далі прим. авт.)

поклажа на возі та вибоїни на дорозі, зрідка навіть переходив на галоп, ніби відчував позаду смертельну небезпеку. Непода-лік від крутого повороту кінь насторожено скосив очі, застриг вухами, тривожно зафиркав, роздуваючи ніздрі, і вже зібрався було рвонутися вліво, зійти з колії. Цієї миті дорога під його ногами вибухнула таким водяним феєрверком, аж їздовий зату-лив обличчя руками, але хутко спохопився і щосили потягнув праву віжку.

— Цабе! Цабе, кажу! Ти що, осліп, повороту не бачиш?!

Кінь заіржав і повернув праворуч. Ще мить — і він нале-тить на розпластане безпомічне дитяче тільце, розчавить його копитами, змішає із суглинком, потягне в сиву калабаню з до-щовою водою. Ще мить — і неблаганні колеса придушуть кво-ле благання та й покотяться далі, до лісу. Ще тільки одна корот-ка мить...

Гнідко не міг цього зробити. Він голосно заіржав, став дибки й поточився назад. Фурманка боляче вдарила його в задні ноги й зупинилася. Корова злякано шарпнулася вбік, але мотузка, хоч і коротка, зате міцна, не відпустила її, тож рогата годувальниця сім'ї опинилася поруч із конем і відчайдушно заревіла. Клітка з підсвинком, що стояла в задку фурманки, сповзла й з про-низливим кувіканням упала в багнюку. Друга розчახнулася, і з неї з голосним кудкудаканням на всі боки розлетілися кури. Жінка кинулася їх ловити, але намарне — зозулясті вже засоко-рили за куцями й не збиралися прощатися з лісовою волею.

— Куди ж ви покудкудакали? До лисиці на снідання? Чи вепрові на обід? А щоб вам чоботиська на ноги повзувало! — розпачливо закричала жінка.

З перехнябленої фурманки звис чорний куфер, притисну-тий із двох боків торбами, з нього висунувся полотняний сувій,

зачепився краєм за віко й покотився на дорогу, застеляючи її тонкою, добре відбіленою матерією.

— А бодай тебе! — чоловік зіскочив у в'язку суглинкову кашу, забіг поперед коня, нахилився над дорогою й похапцем перехрестився. — Свят, свят, свят! Та як же це?.. Як же це?... Якби Орлик сам не зупинився...

Він навіть боявся вимовити, що було б, якби кінь не зупинився.

— Та перестань жиполити*! Тутечки таке... — гримнув на жінку.

Але та не чула. Поривалася то до клітки з підсвинком, що стояв по черево в болоті й тикався рилом у прути, що не давали йому вибратися, то до курей, що вже знайшли собі якусь поживу в траві, то притискала до грудей піднятий із твані забагнений сувій і вже, здається, збиралася випрати його своїми рясними ревними сльозами. Їй так шкода було тонкого лляного полотна! Так шкода!..

— А гей би тебе, дурна коняко, трясця взяла! А гей би тобі дідько хвоста до гриви прив'язав! Чи ти дурману наївся, чи в тебе бзік у голові? Бачиш, якої шкоди наробив? Бачиш?! І з чого я теперка сорочки празникові пошию? З чого? Ой, людоньки добрії! Я ж цілісіньке літо біля того льону гібїла, всеньку осінь коло нього гнулася — і брала, і сушила, і тіпала. А скіко зимових вечорочків пряла, а скіко деньочків ткала. Та золою посипала, та на сонці вибілювала. І от через дурного коня все котові під хвіст.

— Стихни, кажу! Тіко б і біди, що полотно в багні, — перебив її чоловік. — Хапай хутчіш якусь суху лаху з куфера й біжи сюди!

* Жиполити (діал.) — дорікати, набридливо повторювати.

Жінка й далі не чула. А може, не хотіла чути. Збиралася перекинути свій праведний гнів на чоловіка: це ж він управляв конем — він, значить, не справився. Але в його зміненому голосі було щось таке, що вона тільки сапнула ротом повітря й замовкла. Підійшла, тримаючи на руках, як сповите дитя, сувій, за яким дорогою тягнувся забр'юханий шлейф.

— На, дивись... — відступився вбік чоловік.

Вона ще раз сапнула ротом і сторопіла. Виваляне в болоті й оплакане нею полотно випало з рук і гучно булькнуло в калабаню. А її саму затіпало, як у пропасниці.

— У-а-а!.. У-а-а!.. У-а-а!..

Це вже був не плач, а відчайдушний крик, вимога, наказ:

— Жити! Жити! Жити!

Той крик привів жінку до тями. Як прудка вивірка, метнулася вона до фурманки, відчинила перехнябленого куфера, ухопила з нього старого смугастого коца, тканого з овечої вовни, простелила на торбі з пшеницею, ще раз підняла віко куфера, висмикнула зелену хустку-шальоху, що першою потрапила під руку, кинула поверх коца.

Немовля було ще й не помите, усе в бурих розводах після появи на світ. Та й світ уже встиг позначити його рудими печатками густої суглинкової твані. Жінка подумала, що потім не допереться своєї святкової шальохи, купленої минулого року до Великодня. Вона хутко висмикнула з пожитків на фурманці надщерблену макітру з чорної глини, присіла навпочіпки біля корови. Білі цівки голосно дзенькнули об дно, тепло запарували під великим набряклим вим'ям.

Коли Денниця почала бліднути й уже готувалася поступитися місцем сонцю, немовля, напоєне теплим коров'ячим молоком (впорскували його по крапельці сухою соломинкою) і ним

же старанно обмите, запеленане святошною зеленою шальохою й загорните поверх неї старим тканим коцом, тихо посопувало на руках своєї рятівниці.

— Мати Божа!.. — тихо молилася жінка. — Пресвятая Богородице Діво Маріє, що Сина Божого народила! Подай милосердя цьому дитяті, невідомо ким рожденному, але Богом сотворенному, чудом Його великим спасенному й нам у цю лиху годину посланому! Дай йому, Пресвятая Богородице, здоровля крепкого, а нам — радості великої. Бо нічого не буває просто так, без задуму Божого. Амінь!

Фурманка, натужно поскрипуючи колесами, в'їхала в ліс і поволеньки, вузькою дорогою, добре відомою лише тутешньому люду, через корчі й хитку драговину попрямувала за непрохідне Бузькове болото.

Частина перша
СОЛОДКИЙ МЕД МРІЙНОСТІ

1

Ще тільки сінешні двері скрипнули, а Дана вже знає, хто до неї прийшов. Густий чоловічий запах — солярка впереміш із міцним бакуном* і потом — вривається поперед самого Тимоша, заповнює всю кімнату, шугає по закутках, виганяє з-під стелі вже напівпричмелену муху, що, якби могла, оце б уже чхала від тої їдкої суміші в повітрі. Слідом за своїм запахом являється Тиміш. Кремезний, рудий, із густим ряботинням на руках. Геть як Степцьо! Переступив поріг і став над головою, як гріх над душею, водить твердим, немов цурпалок, пальцем по лезу сокири, переконується, чи вельми гостре.

— То як, будемо рубати? — чи то питає, чи стверджує.

— Ну от, знов за рибу гроші.

— Нема, Дмитрівно, ні риби, ні грошей. А от по радіві ниньки рано казали, що вітер вельми сильний ожидаетсяя.

Тиміш переводить сірий, як дим від листя, погляд із сокири на вікно, за яким видніється порепаний стовбур старого осоко-ра. Крони не видно: вона десь там, угорі, над хатою, що сперлася причілком на дерево, як стара жінка — на ключку.

— Ото дивина — вітер! Хіба його досі тут не було? — Дана вдає, що не розуміє, до чого він хилить.

* Бакун (діал.) — тютюн.

— Дак не просто ж вітер. Кажу ж вам: вельми сильний. Штормове, значить, попередження передали. Дивіться, Дмитрівно, а то впаде оте старе деревище на цей ваш утлий ковчег, проб'є черепицю, знесе комина. І де ви-те тоді жити будете? Куди приїдете? Треба щось думати.

— Не хвилюйся, Тимоше. Якось я вже домовлюся з вітром — він мою хату й омине.

— Ха! Насмішили! — Тиміш усміхається, але якось так дивно — тільки правою половинкою рота, і недовірливо придивляється до Дани. — А ви-те що... може, правда... того... знаєте щось? Мо', не дурно в селі тарабанять*... У таких літах ще оно скіко книжок без окулярів читаєте й на своїй тарадайці ганяєте, як той Шумахер на автоперегонах. Секрет, значить, якийсь маєте.

Дана аж підскочила. Те, що він її літа рахує, — то ще куди не йшло. Для чого ж він арифметику в школі вивчав? Щоб лічити — як не гроші, то роки. Але назвати її машину тарадайкою? Її блакитна, як небо, її вірна, слухняна «ластівонька» — і тарадайка?! Ах ти ж... Ну начувайся!

— Знаю, знаю, Тимоше. Моя бабуня, царство їй небесне, справдешньою відьмою була. Більше ста років прожила й ні дня не лежала. Бігала, бігала, бігала, так на ходу й упала, а душа й не зупинилася, далі побігла — до неба. О, вона стільки всього знала! Стільки вміла! Стільки могла! Бувало, як назолить їй хтось дуже, то вона його й на свиню могла перетворити, і на жабу. І мене дечого навчила. Ти ж хіба не чув, що відьмацька сила передається через одне покоління? Від баби, значить, до онуки...

— Хе-хе... — Тиміш опускає сокиру, чомусь ховає її за спину, обережно відступає за поріг.

* Тарабанити (*діал.*) — передавати недостовірні вісті.

— Та хіба ж я що? Я ж нічого. Але ж скрипить це дерево, як холера, аж із дороги чути. Тіко вітер подує — а воно вже й заводить своє безкінечне скигління. Це ж які залізні нерви треба мати, щоб у хаті таке скрипіння денно й нічно слухати! А ви ж людина аліганцька*. У вас і душа мус бути, як тая кора на молоденькій осичці, а не як на цьому столітньому осокориську.

— Скрипуче дерево довго стоїть, — каже Дана. — А нерви... Нерви я у вітряну погоду ховаю о-о-он у ту коробочку. Бачиш, на столику біля дзеркала? Чорна така, дерев'яна, лакована, з червоними квітами на покривці? То петриківський розпис, його відома художниця зробила. Колись у тій коробочці була пудра. А чого ти так дивуєшся, Тимоше? Авжеж, колись я пудрила свого носика, він у мене дуже навіть симпатичний був. Шкода викинути таку гарну шкатулку. От і знайшла їй застосування — нерви час од часу ховаю, щоб не вибрикували тут капосні, як дурні телята, не каверзували та на оце безневинне дерево доброго чоловіка з гострою сокирою не накликали. А чого ж, ти думаєш, я скрізь вожу цю коробочку за собою, чого не розлучаюся з нею?

Тиміш спочатку голосно гикнув, тоді якось невпевнено хіхикнув, а далі так розреготався, аж за живіт захопився:

— А бодай вам, Дмитрівно, жаба на ногу наступила! Не поймеш, коли ви-те сурйозні, а коли насміхаєтеся. Певне, колись дуже веселою дівкою були, язика із самого ранечку наперчували та нагострювали, як оце я ниньки свою сокиру.

Витер піт із залисин, голосно зітхнув, розвів руками, що чогось аж свербіли йому на того нещасного осокура.

— Але ж я вам — про діло, а ви мені — про козу білу. Усе вам смішки та кпини. А ми з Оксенею тут за вас переживаємо.

* Аліганцький (діал.) — інтелігентний, делікатний.

Щось станеться, люди скажуть — ото сусіди, ото злидні лідаві*, не пособили одинокій жінці навіть стару деревину зрубати, не уберегли неїну хату. Як ви-те так уже чогось прилипли до того старого осокора, то можна ж посадити біля пенька молоденького. Вони вельми хутко ростуть, бо воду з ґрунту, як насоси, тягнуть. За рік би й шумів уже новий осокорик під вашим вікном. Шумів би і не скрипів, спати не заважав би, мо', навіть сні молоденькі навівав би. Зновика ж, дерево ниньки дороге. Я оце в город їздив, заходив до супермаркету. А там... Отако — масло, отако — ковбаса, а коло них збоку — дрова, сухенькі, у в'язаночки складені. На вагу, значиться, продаються, як цукерки чи пряники. Якби сам не побачив — їй-бо не повірив би. Це ж із цього старого осокора скільки тих в'язанок мона було б зробити! І вам би копійчина якась капнула, і мені за роботу перепало б, і не скрипіло б нічого під боком. То бу' чи не бу' рубати?

— Не бу', Тимоше! Не бу'!

Дана прибрала з обличчя усмішку, кресонула по Тимошеві карим із зеленкуватими іскринками поглядом. Степцьо! Їй-богу, Степцьо! Такий самий хазяйновитий, такий же практичний, ніде нічого не проґавить, не упустисть, з усього хосен мусить мати. Геть як його дід. Це ж він міг би бути і її внуком...

Ні-ні, скрипіння їй ніскілечки не заважає й рубати осокора вона не дозволить. Ні сьогодні, ні завтра, ні тоді, як поїде із села. Хай Тиміш зап'є холодною водою свої лісорубські та бізнесові наміри.

А чого б їй той осокір заважав? У неї самої час од часу також щось поскрипує — то коліно, то лікоть, то плече. У її віці це неминуче. От і доскриплять собі якось разом із деревом.

* Лідавий (діал.) — поганий.

ЗМІСТ

ВЕРЕСОВІ МЕДИ	3
Денниця. Замість прологу	5
Частина перша. Солодкий мед мрійності	13
Частина друга. Терпкий мед ніжності	118
Частина третя. Солоний мед самотності	260
ТАНЕЦЬ БІЛОЇ ТОПОЛІ	349